

ФІНАНСОВІ РИНКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

FINANCIAL MARKETS IN THE GLOBALIZATION

Досліджено сутність глобалізації фінансових ринків, проаналізовано сучасні тенденції та визначено глобальні чинники, які впливають на розвиток міжнародних фінансових ринків.

Ключові слова: фінансовий ринок, світовий фінансовий ринок, глобалізація, глобалізація фінансових ринків.

The essence of financial markets globalization is researched, current tendencies and global factors that influence on international financial markets development are determined and analyzed.

Key words: financial market, world financial market, globalization, financial markets globalization.

Вступ. У структурі економічної глобалізації особливе місце посідає процес глобалізації фінансового сектора, що призвів до формування міжнародних та світового (глобального) фінансових ринків. Вибухподібне зростання в останні роки світового фінансового ринку, фінансових транзакцій, що здійснюються між різними суб'єктами світогосподарських зв'язків, є однією з найяскравіших форм прояву процесу глобалізації. Саме тому, дослідження основних тенденцій розвитку фінансових ринків в умовах глобалізації є сьогодні надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Комплекс наукових проблем, пов'язаних з глобалізацією фінансових ринків, є предметом досліджень багатьох як іноземних, так і вітчизняних учених. Зокрема, питання розвитку світового господарства та економік окремих угруповань країн світу у контексті фінансової глобалізації перебувають у центрі уваги науковців, лауреатів Нобелівської премії з економіки Дж.Тобіна та Л.Клайна, а також фахівців: Ю.Акюзи, М.Ширакави А.Тейта, Дж.Гелбрейта, В.Іноземцева, А.Некіпелова та ін. Серед вітчизняних вчених слід назвати П.Гайдучього, В.Гейця, О.Герасименка, В.Корнєєва, Д.Лук'яненка, З.Луцишин, Ю.Макогона, Я.Міркіна, Ю.Пахомова, А.Поручника, О.Сохацької та ін. Проте питання дослідження сучасного стану розвитку світових фінансових ринків у контексті впливу на них глобалізаційних викликів потребують подальшого дослідження.

Метою статті є визначення сутності глобалізації фінансових ринків та аналіз сучасних тенденцій їх розвитку у світовому економічному просторі.

Результати дослідження. У широкому розумінні під *глобалізацією світових фінансових ринків* мають на увазі об'єднання в єдину світову систему усієї сукупності міжнародних фінансових відносин [1]. Економісти Я.Міркін та В.Міркін розглядають глобалізацію фінансових ринків, ринків цінних паперів і т. п. як «процес стирання кордонів між національними ринками, інтеграції фінансових інструментів, учасників ринку, органів регулювання, механізмів торгівлі цінними паперами, стандартизації правил і т. п.» [2, с. 197].

Більш конкретизоване формулювання фінансової глобалізації наведено у роботі Н.Стукало: це «...вільний та ефективний рух капіталів між країнами та регіонами, функціонування глобального ринку, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізація глобальних фінансових стратегій ТНК та транснаціональних банків» [3, с. 82].

Погоджуємося з позицією Л. Омеляненка, що «фінансова глобалізація, з одного боку, сприяє формуванню транскордонного капіталу, прискоренню його мобільності, формуванню транснаціональних банків і мережі офшорних юрисдикцій. Саме ці процеси відкривають нові можливості для розвитку національних економік і бізнесових структур, компаній тощо. З іншого боку, ця відкритість національних економік і залежність між країнами у фінансово-економічних відносинах підвищує ризик фінансових криз, поширення негативних фінансових процесів, що спостерігаються у світовій економіці. [4, с. 94].

Ми вважаємо, що глобалізація фінансових ринків пов'язана з радикальними змінами в ролі фінансового сектора у розвитку світового господарства. Сьогодні фінансовий сектор є складною системою, в якій учасники мають можливість забезпечення самостійного обігу фінансових активів незалежно від обсягів обігу реальних товарів.

По суті, основне завдання фінансового сектора – ефективний перерозподіл тимчасово вільних грошових ресурсів між суб'єктами реального сектора для забезпечення їх виробничої та фінансової діяльності. У той же час в умовах глобалізації роль фінансового сектора значно зросла – фінансові ринки почали стрімко зростати, набуваючи самостійного і навіть самодостатнього значення, відриваючись від реального сектора. У фінансового капіталу з'явилося багато нових можливостей для самостійного зростання, минаючи сферу виробництва — це і офшорні зони, і залучення у фінансові спекуляції коштів соціальних фондів, і широке поширення похідних фінансових інструментів. Так, щоденний обсяг операцій на світовому валютному ринку зріс з 1 млрд. дол. США у 1970-х рр. до 3-4 трлн. дол. США на даний час, при цьому обсяг торгівлі товарами і послугами зріс лише на 50%.

Таким чином, фінансовий сектор, створений на основі реального сектора і покликаний забезпечити безперервність виробничого процесу, еволюціонував і розділився на дві частини. Перша частина продовжує забезпечувати взаємодію між механізмами, опосередкованими функціонуванням реального сектора, підтримуючи такі найважливіші зв'язки, як «виробник – споживач» і «заощадження – інвестиції». Однак, друга частина фінансового сектора в даний час забезпечує лише нарощування капіталу, задіяного в спекулятивних операціях [5, с. 149-150].

Крім того, все більшої потужності набуває зворотній вплив фінансової сфери на реальний сектор економіки. Підтвердженням цьому є рецесія 2007–2009 рр., коли глобальний фінансовий сектор став головною передавальною ланкою імпульсів економічних криз між національними економіками.

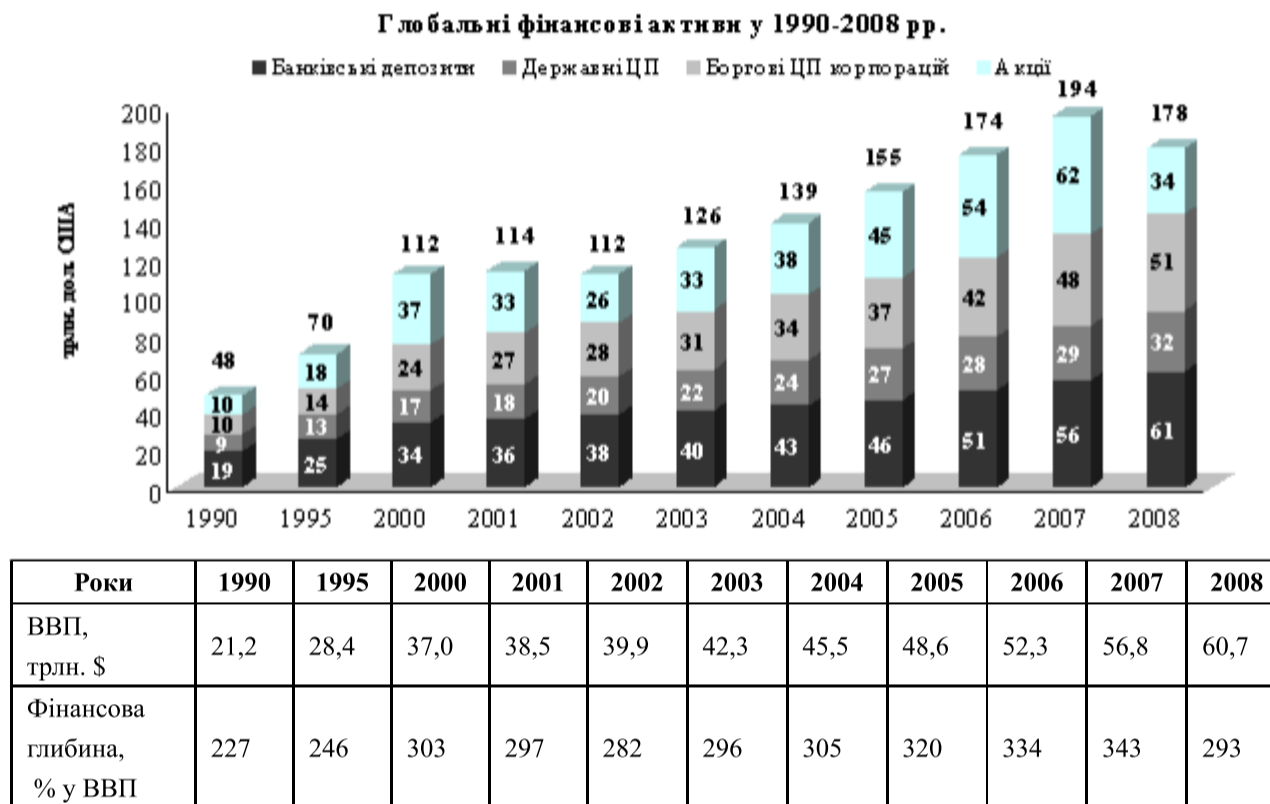
Глобальний фінансовий ринок формувалася протягом десятиліть. Дослідники вважають, що перші ознаки світового фінансового ринку почали проявлятися вже у 1960-х рр. В основі його формування була інтернаціоналізація національних ринків позичкових капіталів, яка стала можливою завдяки перетіканню грошових коштів з американських банків до неамериканських. Це відбувалося тому, що у США діяло правило в рамках прийнятого в 1937 році Федерального резервного акту, що обмежує процентні виплати за депозитами американських банків, які були істотно нижчими за ринкові ставки. Інвестори були зацікавлені в отриманні більш високих доходів і переводили депозити в неамериканські банки, в яких не існувало обмежень щодо виплати депозитних відсотків. Результатом цього стала поява ринку євродоларів та світового грошового ринку.

Поступово почав формуватися попит на довгострокові позики, який і поклав початок світовому ринку капіталів. З появою у 1980-х рр. світових фінансових центрів у Нью-Йорку, Лондоні, Цюріху, Токіо виникла світова фінансова мережа, в основі якої був світовий фінансовий ринок.

Головним чинником глобалізації сучасного фінансового середовища є лібералізація міжнародних валютно-кредитних відносин та фінансових ринків. За останнє десятиріччя уряди багатьох промислово розвинутих країн значно зменшили своє втручання в операції на внутрішніх фінансових ринках. У Великобританії, наприклад, було послаблено контроль над ринком капіталу, проведено суттєву реформу ринку акцій, у Японії здійснено серйозні кроки з лібералізації ринку іноземної валюти та внутрішнього фінансового ринку. Деретулювання ринку капіталу дало можливість власникам фінансових активів швидко переводити їх з однієї країни в іншу і, таким чином, оперувати по суті у глобальному фінансовому середовищі.

Важливим показником розвитку фінансової глобалізації є динаміка фінансових активів. Протягом перших 80-х рр. XX ст. обсяг фінансових активів (включаючи акції, банківські депозити, боргові цінні папери корпорацій та державні цінні папери), зростав однаковими темпами з обсягом ВВП. Однак після 1980 р. швидкість зростання фінансових активів вирвалася вперед, збільшившись приблизно в чотири рази. У США, наприклад, починаючи з 1980 р. загальна вартість фінансових активів у процентному відношенні до ВВП (глибина фінансового ринку країни) збільшилась вдвічі порівняно з попередніми 80 роками), що говорить про значно швидші темпи зростання обсягу фінансових активів в країні у порівнянні з реальним виробництвом. За останні 30 років приріст фінансової глибини був спричинений швидким зростанням обсягів акціонерного капіталу та боргів корпорацій на розвинутих ринках. Але переверт на фінансових ринках у 2008 р. дещо призупинив цю тенденцію.

Спеціально створений у 1990 р. дослідницький підрозділ консалтингової компанії McKinsey & Company, Глобальний інститут McKinsey (MGI), у власному звіті підрахував (рис. 1), що у 2008 р. обсяг основних світових фінансових активів склав 178 трлн. дол. США проти 48 трлн. дол. США – у 1990 р. (що у 3,7 разів менше) та проти 112 трлн. дол. США – у 2000 р. (у 1,6 разів менше).

Рис. 1. Динаміка глобальних фінансових активів у 1990-2008 рр.*

* Складено автором за: [6, с. 9].

При цьому спостерігається прискорене зростання фінансових активів у порівнянні зі світовим ВВП. У 2007 р. глибина фінансових ринків склала рекордні 343%, знизившись у 2008 р. до 293%, в той час як у 1980 р. даний показник становив лише 179%.

У 2008 р. майже 80% усіх фінансових активів світу припадало на чотири зони: США — 54,9 трлн. дол. США (31%), Євразія (без Великобританії) — 42,0 трлн. дол. США (24%), Японія — 26,2 трлн. дол. США (15%) та Китай — 12,0 трлн. дол. США (7%). Найвищі показники фінансової глибини 2008 р. спостерігалися в Японії — 533%, у США — 385%, у Великобританії — 326% та в Євразії — 314%.

Фінансова криза 2008 р. та подальша світова рецесія несподівано зупинили тридцятирічну експансію глобальних ринків капіталу. Так, у 2007 р. загальна вартість світових фінансових активів досягла піку у 194 трлн. дол. США (343% від обсягу світового ВВП). Проте вже у 2008 р. їх вартість знизилась на 16 трлн. дол. США, що є найбільшим регресом за всю історію. Така ситуація була викликана падінням ринків акцій, обсяг яких за 2008 рік скоротився майже вдвічі.

На відміну від ринку акцій, загальна вартість боргів корпорацій (корпоративні облігації, облігації фінансових установ, цінні папери, забезпечені активами) на кінець 2008 р. зросла на 6,3% — до 51 трлн. дол. США, а вартість державних боргів збільшилась на 9% — до 31,7 трлн. дол. США. Таким чином, як зазначають спеціалісти MGI, глобальне співвідношення боргового та акціонерного капіталу майже подвоїлось, збільшившись із 124% у 2007 р. до 244% на кінець 2008 р. Даний факт підвищує вразливість глобальної економіки до подальших поштовхів.

Обсяг банківських депозитів за 2008 рік зріс на 9%, досягнувши позначки у 61 трлн. дол. США, що було зумовлено агресивною політикою банків по залученню коштів клієнтів та бажанням самих вкладників зберегти власні заощадження [6, с. 7-9, 12, 27].

У міру того, як у 1980-1990-х рр. національні уряди розвинутих країн відмовлялися від втручання в економіку, і посилювалася лібералізація національних фінансових ринків (валютних і ринків капіталу), зростав і процвітав світовий ринок цінних паперів, основними складовими якого стали ринок міжнародних облігацій, ринок євроакцій і ринок похідних інструментів.

Світовий фондовий ринок, у свою чергу, у декілька разів збільшив обсяги світового фінансового ринку. Виходячи з рис. 1, частка цінних паперів (акцій, державних та корпоративних облігацій) у докризовому 2007 р. становила 70% від загальної вартості глобальних фінансових активів.

Наслідки фінансової кризи 2008р., що охопила весь світ, до сих пір не дають про себе забувати. Все почалося з іпотечної кризи у США у 2006 році, яка спровокувала іпотечні кризи в Європі та країнах Азії, де мали місце схожі схеми кредитування. Причому кризи зачепили промислово розвинені країни, такі як Великобританія, Італія, Іспанія, Японія, і країни, що розвиваються, такі як Казахстан. Іпотечна криза у США стала причиною світової кризи ліквідності. Таким чином, американська іпотечна криза показала, що глобалізаційні процеси істотно посилюють вразливість національних економік і фінансових систем.

На розвиток фінансового ринку впливають не лише економічні, але й екологічні фактори. Не менш показовим є приклад японської трагедії. Так, 11 березня 2011р. у країні стався руйнівний землетрус і цунамі, що призвело не лише до краху японського фондового ринку, але і обвалу індексів на світових фондових майданчиках. Вже на четвертий день після катастрофи падіння провідного індексу країни Nikkei 225 досягло 13%, а індекс провідних компаній Токійської біржі Торіх опустився на 12%. Наступний дводенний обвал Nikkei 225 став найбільшим з 1970 року, індексу Торіх – найсильнішим з моменту створення індексу в 1969 році.

Хвиля падіння поширилася і на інші світові фондові майданчики. Зведений індекс азіатського регіону MSCI Asia Pacific упав у ході торгів на 6,7%, китайський CSI 300 завершив торгівлю в мінусі на 1,81%, гонконгський Hang Seng опустився на 2,86%, австралійський S&P / ASX 200 — на 2,11%, південнокорейський Kospi — на 2,4%. Російські індекси не відстали у своєму падінні від азіатських. Індекс ММВБ втратив 2,19%. «Газпром» подешевшав на 2,49%, ВТБ — на 3%, Ощадбанк — на 2,94%, «Лукойл» — на 2,1%, «Роснефть» — 2,52%. Індекс РТС просів на 2,46%. Європа втратила ще більше: британський FTSE 100 опустився на 2,4%, французький індекс CAC 40 — на 3,6%, німецький DAX — на 4,55% [9].

Усі ці приклади яскраво підтверджують високий ступінь глобалізованості світових ринків. В таких умовах криза в одній країні може спричинити «ефект падаючого доміно».

Масштаби фондового ринку в тій чи іншій країні характеризуються, насамперед, показниками капіталізації ринку акцій, її частки у ВВП, обсягом торгівлі акціями, кількістю акцій, що мають регулярне котирування (лістинг). Найбільш узагальнюючим показником масштабів фондового ринку є *капіталізація ринку акцій* – сукупна кількість акцій, емітованих вітчизняними компаніями, помножена на їх відповідні ціни на певну дату; показник, що демонструє вартість ринку акцій країни на певну дату [10]. За даними Світової Федерації Бірж, за період 1990-2010 рр. капіталізація світового ринку акцій збільшилась більше ніж у шість разів, з 8,9 до 56,8 трлн. дол. США, тоді як сукупний ВВП збільшився за той самий період лише у 2,9 рази (з 21,9 до 63,1 трлн. дол. США), див. рис. 2. У результаті співвідношення капіталізації ринку акцій та ВВП у світі в цілому підвищилось із 40,6 до 90%. Кількість компаній, зареєстрованих на фондових біржах світу, за 1990-2010 рр. зросла більше ніж удвічі — з 21,6 до 45,6 тис. компаній [10, 11].

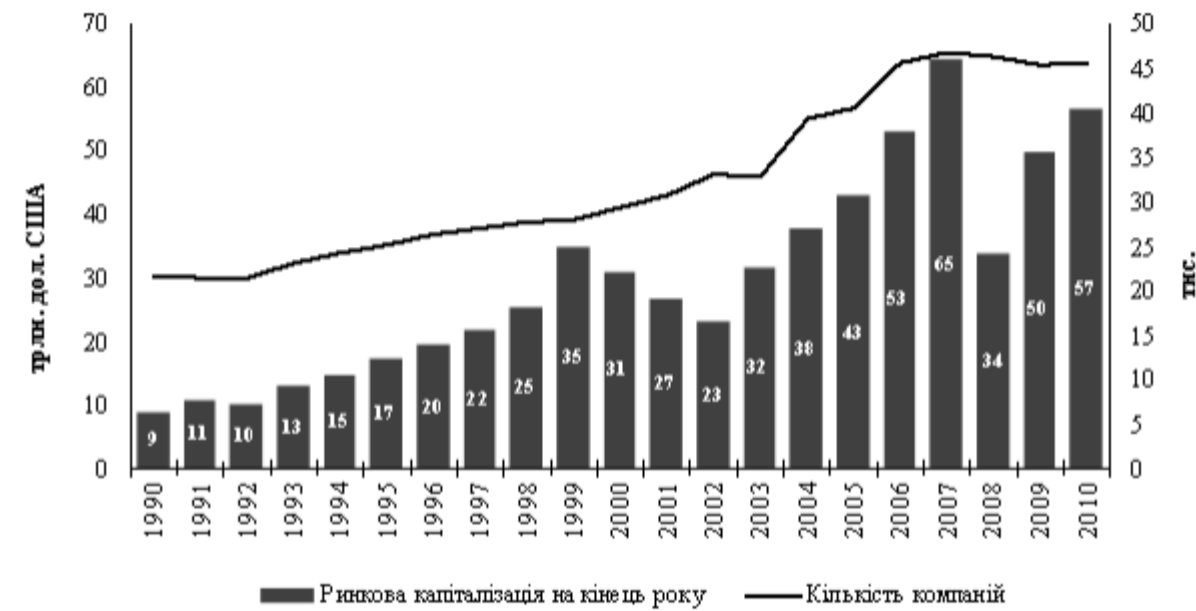

Рис. 2. Капіталізація світового ринку акцій у 1990-2010 рр.*

* Складено автором самостійно за: [10].

Протягом аналізованого періоду лівову частку світової капіталізації (приблизно 50%) забезпечували лише чотири країни — США, Японія, Китай та Великобританія. Абсолютним лідером за рівнем капіталізації залишаються США (в середньому 30% світової капіталізації). Частка японського ринку, яка на початку 1990-х рр. становила 30%, протягом останніх 15 років складає лише 10%. Англійський ринок демонструє незмінну питому вагу у 10% протягом усього аналізованого періоду. Частка Китаю є суттєвою (10%) лише протягом останніх 5 років.

Водночас, як вже було зазначено, під впливом останньої світової фінансової кризи глобальний ринок акціонерного капіталу втратив майже половину своєї вартості, зменшившись з 65 трлн. дол. США у 2007 році до 33,7 трлн. дол. США у 2008 році [10]. Даний спад вже називають найсуворішим крахом з часів Великої Депресії.

Якщо проаналізувати сучасні тенденції, то можемо зазначити, що умови на світових фінансових ринках залишалися несприятливими, зокрема, в IV кварталі 2011р. Це пов'язано, передусім із переростанням кризи суверенних боргів, зокрема, Греції, у зоні євро в системну, занепокоєння поширенням кризи та погіршення перспектив світового економічного зростання. Із цим були пов'язані волатильність та переорієнтація інвесторів на найбільш безпечні активи впродовж кварталу (за винятком окремих позитивних зрушень у другій половині грудня 2011р.). Премія за ризик за EMBI становила 869 базових пункту на кінець кварталу.

Провідні центральні банки стримували подальше загострення кризи шляхом запровадження екстрених заходів щодо підтримки ліквідності, подовження терміну кредитування банків тощо. ФРС США, ЄЦБ, центральні банки Канади, Великої Британії, Японії і Швейцарії (табл. 1) знизили вартість доларових свопів на 50 базових пункти. Підвищилася роль ЄЦБ у боротьбі з кризою, який надав трирічні кредити банкам на суму близько 500 млрд. євро за відсотковою ставкою 1% у грудні, а також знизив відсоткові ставки – удруге поспіль у листопаді до рекордного мінімуму 1% річних. Банк Японії розширив обсяг програми кількісного стимулювання для підтримки власної економіки. Банк Китаю знизив мінімальні резервні вимоги в рамках планів пом'якшення монетарної політики. Центральні банки низки нових ринкових економік, у т. ч. Бразилії, знизили відсоткові ставки, у той час як окремі банки країн, що розвиваються, змушені були підвищувати ставку для протидії девальваційному тиску.

Таблиця 1. Динаміка базових відсоткових ставок центральних банків провідних та нових ринкових економік, %*

Центральні банки	2010р.	2011 3 кв.	2011 4 кв.	2012 1 кв.
Середня для Великої Сімки	0,54	0,64	0,54	0,54
Середня для 11 центробанків провідних країн	1,36	1,47	1,24	1,24
ФРС	діапазон 0 – 0,25			
ЄЦБ	1,00	1,50	1,00	1,00
Банк Англії	0,50	0,50	0,50	0,50
Банк Японії	діапазон 0 – 0,1			
Банк Швейцарії	0,25	0,00	0,00	0,00
Банк Польщі	3,50	3,50	3,50	3,50

Банк Угорщини	5,75	5,75	7,00	7,00
Банк Чехії	0,75	0,75	0,75	0,75
Банк Росії	7,75	7,75	8,00	8,00
НБУ	7,75			
Банк Туреччини	5,75	6,50	6,50	6,50
Китай	5,81	6,56	6,56	6,56

*Складено за джерелом [12].

Висновок. Підсумовуючи можемо зробити наступні висновки. Фінансова глобалізація зумовила розвиток наступних тенденцій глобалізації світового фондового ринку, серед яких найважливішими є: поглиблення процесів консолідації та інтеграції у світовий простір (об'єднання фондових бірж, міждержавні переміщення капіталу, застосування міжнародних правових актів); підвищення рівня організованості фондового ринку та посилення державного контролю (функціонування світового фондового ринку на основі єдиних правил і процедур); стандартизація усіх фінансових активів та видів діяльності (запровадження міжнародних стандартів у сфері обігу цінних паперів з метою поліпшення механізму їх ціноутворення та обігу на міжнародних фондових ринках); перехід до моноцентричної системи організації фондових бірж (як прояв активного процесу централізації на національних фондових ринках); розповсюдження рейтингової інфраструктури (присвоєння емітентам та їх цінним паперам рейтингів, які дозволять інвесторам орієнтуватися в їх надійності); комп'ютеризація ринку цінних паперів (перетворення фондових бірж та торгово-інформаційних систем на комп'ютеризовані центри, які мають засоби оперативного зв'язку з усім світом); запровадження нововведень на ринку (наприклад, Інтернет-трейдинг, що дозволяє інвесторам власноруч укладати угоди купівлі-продажу цінних паперів в режимі реального часу); подальша сек'юритизація (тенденція переходу грошових коштів у цінні папери; це емісія підприємствами, банками та іншими інституціями цінних паперів, забезпечених активами).

Отже, актуальною тенденцією сучасного фінансового простору стало посилення фінансової нестабільності на міжнародних фондових ринках, спричиненої високим ступенем інтегрованості національних фінансових ринків, що збільшує ймовірність розповсюдження несприятливих змін з однієї економіки на інші.

Список використаних джерел

- Орлова Н.С., Свечкіна А.Л. Особливості розвитку світового фінансового ринку в умовах глобалізації / Н.С. Орлова, А.Л. Свечкіна // Схід. - №5 (83). - 2007. - С.5-9.
- Англо-русский толковый словарь по банковскому делу, инвестициям и финансовым рынкам. Свыше 10 000 терминов / Я.М. Миркин, В.Я. Миркин. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — 424 с.
- Стукало Н.В. Оцінювання стану розвитку фінансової глобалізації: особливості для України // Міжнародна економічна політика. — Випуск 4. — 2006. — с. 81-100 / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_1_Stukalo_ukr.pdf>.
- Омельянович Л.О. Фінансова глобалізація / Л.О. Омельянович // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. пр. Вип. 31, т. 2 / Голов. ред. О.О. Шубін. — Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. — 407 с. [Електронний ресурс]. — Доступно з: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2011_31_2/Omeljan.pdf (http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tiru/2011_31_2/Omeljan.pdf).
- Пархоменко А.А. Взаимодействие реального и финансового секторов экономики на этапе финансового кризиса // Вестник Томского государственного университета. — № 338 (сентябрь 2010). — с. 149-151 / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/338/image/338-149.pdf> (<http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/338/image/338-149.pdf>).
- Global capital markets: Entering a new era / McKinsey Global Institute, September 2009 / [Електронний ресурс]. — Доступно з: http://www.mckinsey.com/mgi/reports/pdfs/gcm_sixth_annual_report/gcm_sixth_annual_report_full_report.pdf (http://www.mckinsey.com/mgi/reports/pdfs/gcm_sixth_annual_report/gcm_sixth_annual_report_full_report.pdf).
- Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.
- Миркин Я. Рынок ценных бумаг России: воздействие фундаментальных факторов, прогноз и политика развития. — М.: Альпина Паблишер, 2002. — 624 с.
- Мереминская Е., Камара С. Радиация испугала инвесторов // <http://www.gazeta.ru/financial/2011/03/15/3555081.shtml> 15.03.2011 (<http://www.gazeta.ru/financial/2011/03/15/3555081.shtml%2015.03.2011>).
- Статистичний глосарій Світової Федерації Бірж (World Federation of Exchanges) / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <http://www.world-exchanges.org/statistics> (<http://www.world-exchanges.org/statistics>).
- Статистичні дані Світового Банку (The World Bank Indicators) / [Електронний ресурс]. — Доступно з: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries/1W?page=4&display=default> (<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries/1W?page=4&display=default>).
- Макроекономічний огляд НБУ. Березень 2012р. [Електронний ресурс]. — Доступно з: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=111251> (<http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=111251>).

Стаття надійшла до редакції 20.05.2012 р.